

ČRNO NA BELEM IN CHIAROSCURO: V HEIDEGGROVIH »ČRNIH ZVEZKIH«

309

Zdi se, da moramo uvodoma omeniti dvoje: najprej Heideggrovo volilo o obelodanjenju dnevniških zapiskov, znanih kot *Črni zvezki*, brez vsebinskih korekcij, posebej seveda kar zadeva stališča, ki tvegajo oceno »odkritega antisemitizma«, in drugič: da je ta izdaja sklepno dejanje »Gesamtausgabe«, s čimer je seveda ustvarjena neka avtotopologija pogleda za nazaj. Odtod gotovo izhaja tudi zagata urednikov in založbe Klostermann, kako zagrabiti primer in hkrati posredno zagotoviti, da celotni Heideggrov opus ohrani svojo intelektualno kredibilnost. Urednik izdaje Peter Trawny je bil skorajda primoran, da k izdaji teh zvezkov prispeva poseben komentar¹ in se tudi dejavno vključi v spremljajočo medijsko kampanjo.²

1 Peter Trawny, *Heidegger und der Mythos der jüdischen Weltverschwörung*, 2. überarbeitete und erweiterte Auflage, V. Klostermann, Frankfurt/M. 2014.

2 Prispevek je bil v krajši obliki najprej objavljen v zborniku, ki ga je uredil Adriano Fabris, *Metafisica e antisemitismo*. I *Quaderni neri* di Heidegger tra filosofia e politica, Edizioni ETS, Pisa 2014, v katerem sodelujejo še Peter Trawny, Jesús Adrián Escudero, Alfredo Rocha de la Torre in Adriano Fabris. Ta različica je bila prirejena za hrvaško izdajo *Evropskega glasnika* 2014 v uredništvu Žarka Paića.

Na prvi pogled je tudi tokratna kampanja ubrala iste tone kot prejšnje, ko se je skušalo Heideggra bodisi očrtniti bodisi očistiti z vidika bolj ali manj vase gotovih etičnih, filozofskih pa tudi političnih pozicioniranosti. V nekoliko bolj zatemnjeni evropski in svetovni perspektivi pa se tokrat javlja problem, kako naj Heideggrov najnovejši primer opišemo in kako označbo naj mu pripišemo. Heideggrove misli in njenega vpliva verjetno ne bi bilo težko izbrisati iz zgodovine 20. st., če bi se ta zgodovina sama izkazovala kot »pripravna« za to, očitno pa se ne, saj smo danes širom sveta priča največjim političnim in gospodarskim zaostrovanjem po koncu druge svetovne vojne, obenem pa se še naprej vedemo, kot da je vse v najlepšem redu.³

V redu. A v katerem *redu*? Je to *sploh še kak red*? Mar ne vstopa vse v neko *izredno stanje*? Toliko huje je vprašanje, kaj in koga naj tu zastopamo?

310

Naj se odločimo za prestopništvo, ko pa je že stanje samo prestopilo same sebe? Heidegger v zvezi s tem stanjem, ki je vstalo in prestopilo sebe, v pripisu k »Večernemu pogovoru v taborišču za vojne ujetnike v Rusiji med mlajšim in starejšim« iz *Razgovorov na poljski poti* zapiše: »Grad Hausen v dolini Donave, 8. maja 1945. Na dan, ko je svet slavil svojo zmago in še ni uvidel, da je že stoletja premaganec lastne vstaje.«⁴ Pripis je po svoji problematičnosti vsekakor na ravni ozloglašениh zapisov v *Črnih zvezkih*, obenem pa ne gre zanikati, da ohranja svoj kritični potencial vse do danes, morda zlasti danes. Vendar najdemo v tem pogovoru tudi nadvse pomemben namig, kaj na bi bilo zlo-nosilno:

»Zlonosno je uporniško, ki počiva v gnevem, in sicer tako, da gnevno na določen način skriva svoj srd, hkrati pa z njim neprestano grozi. Bistvo zla je gnev

3 Tako tudi Peter Trawny v prispevku »Europa und die Revolution« (*Phainomena* XIII/88-89, 2014, str. 127) ugotavlja, da je Evropa danes vržena iz pogona. Vprašanje je, kako je mogoče to bitnozgodovinsko tezo uskladiti s konstatacijo domnevnega Heideggrovega bitnozgodovinskega nihilizma, kot ga Trawny podaja v zgoraj navedenem pripisu k izdaji »Črnih zvezkov«.

4 Martin Heidegger, *Razgovori na poljski poti*, prev. A. Košar in M. Soldo, KUD Apokalipsa 2004, str. 247.

upora, ki nikdar povsem ne izbruhne in ki se, ko izbruhne, še pretvarja, ter se v svojem grozenju pogosto pritaji, kot da ga ne bi bilo.«⁵

Potem ko starejši izrazi mnenje, da je zlonosno »nekaj po meri volje«, mlajši odgovarja »Morda je sama volja zlo«.⁶

V obzorju aktualnih scenarijev moči, ki se naposled po Heideggeru kaže kot »volja do volje«,⁷ se Heideggrovi *Črni zvezki* v celoti pokažejo za sicer kontroverzno, a vseeno posebno pričevanje in spričevalo nič manj kontroverznega časa, ki ga očitno še vedno nismo v stanju docela osmislili in zato grozi, da se vrne v vsej svoji zli banalnosti. Kako naj drugače opredelimo to, kar se nam vztrajno servira kot zgodovino po zgodovini, ne pomeni pa nič

5 Ibid., str. 214.

6 Ibid., str. 214.

7 »V zapisih o moči še nisem videl tistega, kar si Ti naznačila z 'radikalnim zlom'? [mit dem radikal Bösen?] Nekaj let kasneje, ko sem v volji do moči spoznal voljo do volje, sem mislil na brezpogojni dvig absolutnega iskanja lastnosti v biti.

Da pa si bila Ti tukaj, in iz tega 'tukaj' tu tudi ostaneš, je vse spravilo bliže, naju in Tebe. Obenem naju zdaj naraščajoča groznja Sovjetov sili, da gledamo jasneje, jasneje, kakor zdaj gleda Zahod. Namreč, zdaj smo neposredno ogroženi *mi*. Stalinu sploh ni treba napovedati ne prav nobene vojne več (ki si jo omenjala. Vsak dan dobi kako bitko.) Prav nič si ne domišljam, z mojim mišljenjem pripadam najogroženejšim, ki bodo izbrisani prvi. Ni nas mogoče zgolj 'fizično' 'povoziti' v nekaj dneh; lahko se tudi zgodi, da še dolgo časa ne bo mogoče predajati velikega in spravljati naprej bistvenega, saj česa takega ni več: da bi čakali na prihodnost, ki bo šele odkrila to, kar je skrito, ki ohranja izvirnost. Morda pa je planetarni žurnalizem prvi vzgib tega prihajajočega opustošenja vseh začetkov in predajanja le-teh.« (*Pisma Martin Heidegger – Hannah Arendt*, prev. A. Košar, Nova revija, Letn. 18, št. 202/203 (1999), str. 175). V luči tako mišljene volje se tudi ni mogoče strinjati z ugotovitvijo Slavoja Žižka glede Heideggrove opombe v spisu *Prevladanje metafizike* »izenačevanja načina pridelave trupel v koncentracijskih taboriščih z meha: »Heidegger preprosto (in odločilno) *ravna napak*, ko holokavst zreducira na tehnološko proizvodnjo trupel; v dogodkih, kot je holokavst, obstaja odločilni element volje ponižati in prizadeti drugega. Žrtev se obravnava kot objekt na refleksiven način, zato da bi se je še naprej poniževalo, kar je v očitnem kontrastu z industrijsko pridelano zelenjavo, kjer za namera prizadejati bolečino umanjka – v industrializiranem poljedelstvu zelenjava preprosto je zreducirana na objekt tehnološke manipulacije (Slavoj Žižek »Zakaj je Heidegger leta 1933 napravil pravi korak (toda v napačno smer)«, *Problemi* 34 (2008), str. 41–42.). Ugotovitev se nanaša na Heideggrovo naznako: »Poljedelstvo je zdaj motorizirana industrija hrane – v bistvu isto kot proizvodnja trupel v plinskih celicah in uničevalnih taboriščih, isto kot blokiranje in stradanje dežel, isto kot proizvodnje vodikovih bomb.« (Martin Heidegger, »*Einblick in Das Was Ist*«, *Bremer und Freiburger Vorträge*, GA 79, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1997, str. 27.)

drugega kot naselje taiste zgodovine?⁸ Zavedajoč se tega, se ne moremo obnašati, kot da smo iz njega že davno izstopili in ga lahko varno iz distance obsojamo in presojujamo. *Distanca*, če že hočemo, in kot je med drugim nešteto poudarjeno v *Črnih zvezkih*, prihaja od drugod, iz zgodovinskega odtegovanja biti. Kako je možna *odkrita* beseda o tistem, kar se odvija kot »zgodovina«, če to, kar naj bi tvorilo njen smisel, *samo sebe skriva* v odtegovanje? Je možno, da se ob tem zatemnjevanju, ali že kar mraku smisla ter sosledno omračevanju sveta, prezre ali celo s prezirom gleda tisto, kar se zgodovinsko odvija tako rekoč pred našimi očmi, od česar se pa lahko kot priče tudi umaknemo ali pa se nam enostavno izmakne.

312

V Heideggrovem primeru ne gre za tako umikanje in izmikanje. Ali pač? Ključno vprašanje, ki se ob Heideggrovih antisemitskih formulacijah v *Črnih zvezkih* poraja, je seveda, ali nas Heidegger še prepriča kot pričevalec svojega časa in koliko so njegovi so-časni (v)pogledi verodostojni glede na tisto, kar lahko ponudi njegova filozofija, če ne filozofija sploh? S tem se seveda tisto, kar je *Zvezkih* podano tako rekoč *črno na belem*, obda v *chiaroscuro*, tako kot se v tak *chiaroscuro* zavija *bit*, kolikor odteguje sebe zgodovini. Heidegger se sicer sam, recimo v primerjavi z Jüngerjem, nikoli ni postavljaj kot pričevalec časa, marveč

8 V zvezi s tem bi napotil na razmišljanja Gorana Starčeviča v delu *Volk v supermarketu*, KUD Apokalipsa, Ljubljana 2011, ki so izrecno uperjena na to v znatni meri nemogoče pozgodovinsko eksistenčno stanje.

kot čuječi premišljevalec⁹ usode biti, ki v tem času nima časa, *bistvuje brezbitveno* in svojem *dogodju odgodena*. Črni zvezki pomenijo predvsem spričevalo tega premišljanja izpada biti iz časa, iskanje izvora tega izpada in ne toliko kake izvirnejše biti, kot v nekem časopisnem pogovoru domneva celo izdajatelj *Črnih zvezkov*. Ali misliti tej odsotnosti biti *nasproti* nujno povleče s seboj misliti *proti* času? Kaj kaže ta »proti«?

Tu še posebej izstopa predpona »anti-«, ki smiselno karakterizira ne le to, kar je v *Črnih zvezkih* moč prepoznavati za Heideggrov anti-semitizem, pač pa tudi anti-amerikanizem, anti-boljševizem, anti-nacionalsocializem, anti-krščanstvo, anti-demokracija, anti-imperializem, anti-filozofijo, anti-kulturo, anti-znanost itn. Zdi se, da ta anti- spremlja določen resentment, ki se mu Heidegger očitno ni mogel, ni znal ali celo ni hotel izogniti. Kolikor mi je znano, v *Črnih zvezkih*, pa tudi v kakih drugih spisih, ne nastopa anti-nemštvo (tako kot recimo pri Nietzscheju, ki je resentment, duh maščevanja primislil

9 Tako so tudi Heideggrovi dnevniki naslovljeni »Überlegungen«, »Premisleki«. Brati te premisleke v *Črnih zvezkih* le na podlagi škandaloznih antisemitskih stališč bi bilo zato v isti meri škandalozno (v FAZ-u, 12. 3. 2014, najdemo tudi celotno zbirko mest iz *Črnih zvezkov*, ki so zaznamovana z antisemitizmom (<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/martin-heideggers-schwarze-hefte-beweisen-den-antisemitismus-des-philosophen-12844017-p4.html>). Po Heideggru se temeljni ali, če hočemo, najbreztemeljnejši *skandalon* skriva v *svetovnem imperializmu* oziroma *svetu imperializma*: Svetovni imperializem (Welt-Imperialismus, imperializem sveta) je sam le tisto gnano in potisnjeno nekega poteka, ki ima svoj temelj svoje določenosti in odločenosti v bistvu novoveške resnice. Temeljna forma te resnice (svetovnega imperializma) se razvija kot 'tehnika', za bistveno obmejitev katere ne zadostujejo več običajne predstave. 'Tehnika' je ime za resnico bivajočega, kolikor jo je za misliti kot v brezbitveno brezpogojno preobrnjeno 'voljo do moči', t. i. metafitično-bitnozgodovinsko *mahinacijo*.« (Martin Heidegger, Martin Heidegger, *Überlegungen (Schwarze Hefte 1931–1939)*, GA 96, V. Klostermann, Frankfurt/M. 2014, str. 239/40.) Za napotilo se zahvaljujem Alešu Košarju.

volji večnega vračanja),¹⁰ na podlagi česar bi lahko sklepali, da je poreklo tega resentimenta pri Heideggru morda treba iskati v latentni tesnobi, da bi mu *ukradli domovino* – potem ko mu je bila ta, če je to sprejemal ali ne, že *ukradena*.¹¹ Vso Heideggrovo ukvarjanje s Hölderlinom poteka v znamenju pričakovanja, da se mu ta domovinskost znova od nekje prikrade.¹² Vendar pa zaradi občutka lastne brezdomovinskosti ni mogoče odrekati domovinskosti in doma drugemu. Je zakon Hestije same.

V *Črnih zvezkih* najdemo namige, da naj bi Judje bili celo spodbujevalci in pospeševalci novoveškega razdomovinenja, kar seveda meče zelo nenavadno luč oziroma senco na razmerje med preganjalci in preganjanimi.¹³ Sicer se tovrstna

314

10 »To ja, samo to je samo maščevanje: nejevolja volje na čas in njegov 'je bilo'«. (Friedrich Nietzsche, *Tako je govoril Zaratustra*, prev. J. Moder, Ljubljana: Slovenska matica 1999, str. 164.) Prilagam k temu Heideggrov zapis »Kdo je Nietzschejev Zaratustra«, prev. A. Tonkli Komel, v: *Predavanja in sestavki*, Ljubljana: Slovenska matica 2003, str. 110–137, ki izrecno omenja »domotožje okrevajočega« (str. 111), glede Nietzschejevega duha maščevanja pa se vpraša: »Toda kako naj Človek prevzame oblast nad Zemljo, kako naj vzame v oskrbo Zemljo kot Zemljo, če in kolikor zaničuje zemeljsko, kolikor njegovo razmišljanje določa duh maščevanja?« (str. 126)

11 Da to seveda Heideggru nikakor ni bilo neznano, kaže Heideggrovo stalno obkrožanje tega »neznansko neznane«, *Das Unheimliche, to deinon v Biti in času* in v kasnejši zblizevanjih s Hölderlinovim pesništvom. Drugo pot prebolevanja tega »anti«, »proti«, »gegen« se nakazuje v poskusu udomovjenja v tistem odprtem, širnem »plani«, »polja«, »naprotja«, »Gegend«, razprtosti pre-bivanja, »Da-sein«; v zvezi s tem pri, predvsem že prej navedene *Razgovore na poljski poti*, (prev. A. Košar in M. Soldo, KUD Apokalipsa 2004), ker se ta odprta dalja (Weite) prebivanja kaže tudi kot kontra-pukt utesnjenosti taborišča za vojne ujetnike v Rusiji, v katerem je nekaj let prebil Herrmann Heidegger: »Širjava nas nosi k brezpredmetnemu, a na vseeno obvaruje pred tem, da bi se razblinili v njem. Naše bitje razveže v odprto in ga hkrati zbira v preprosto, kot da bi bilo njeno mujenje tu čisti prihod, ki smo mu mi vhod.« (str. 212)

12 Tudi v svojem zadnjem zapisu, pismu prijatelju teologu Bernhardu Welteju, par dni pred smrtjo, Heidegger izpostavi za pglavitno, kar predstoji snujočemu mislenju: ali in kako v dobi tehnizirane civilizacije lahko še je domovina.« (Martin Heidegger, *Aus fer Erfahrung des Denkens* GA 13, Frankfurt/M.: Vittorio Klostermann, str. 243.)

13 »Svetovno judovstvo, spodbujeno z emigranti, spuščeni iz Nemčije, je vsepovsod neoprijemljivo in mu pri razvitju moči ni nikjer potrebno, da sodeluje pri vojnih dejstvih, medtem ko nam preostaja zgolj to, da žrtvujemo najboljšo kri lastnega naroda.« Martin Heidegger, *Überlegungen (Schwarze Hefte 1931–1939)*, GA 96, V. Klostermann, Frankfurt/M. 2014, str. 121.

zamenjevanja zgodovinsko potrjujejo, pomislimo le na zunajsodne poveljne poboje »okupatorjevih sodelavcev« leta 1945, ki jih nekateri celo opravičujejo kot nezapisano pravico zmagovalcev do maščevanja nad poraženci oziroma celo opravičujejo kot neke vrste zgodovinsko zakonitost. Danes pa lahko bolj lahkotno pomislimo že na to, kako kaj pride na vrsto kot dogodek v medijih, da bi se v naslednjem trenutku že pozabilo, pred čemer nas ne more obvarovati tudi t. i. filozofsko »angažirano« pisanje in komentiranje.¹⁴

V *Črnih zvezkih* ne najdemo nobenega zapisa o požigu freiburške sinagoge leta 1938, nedaleč od univerze. Naletimo pa v njegovih predavanjih iz zimskega semestra leta 1941/42 z naslovom *Hölderlinova himna Spomin* na zanimivo okoliščino, da se Heidegger v samem vrhuncu predavanj, kjer razvija konstelacijo »prijatelji – tujci – povratek domov«, loti razlage grške besede *synagoge* (v pomenu »skupaj spraviti«, »shodnica« in Platonove besede za lepoto),¹⁵ in to v povezavi z besedo *prophetein*, »vnaprej govoriti v stanju vnesenosti«¹⁶ – kar je gotovo izstopajoče, še posebej, če pomislimo na to, kar o judovskem profetstvu lahko preberemo v *Črnih zvezkih*: »'Profetstvo' je tehnika odvrčanja od usodnostnega zgodovine. Je instrument volje do moči. To, da so največji profeti Judje, je

315

14 Prim. k temu glede na obravnavano temo zbornik *Deconstructing Zionism: A Critique of Political Metaphysics*, edited by Gianni Vattimo & Michael Marder, London & New York: Bloomsbury, 2014, ki pa kljub temu da je glavna tarča kritike politika država Izrael, kot avtorja ne vključuje nikogar, ki je neposredno prizadet z njo. Urednik Michael Marder se je sicer v zvezi s *Črnimi Zvezki* oglasil v članku »A Fight for the Right to Read Heidegger«, *The New York Times* 20. 7. 2014. <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2014/07/20/a-fight-for-the-right-to-read-heidegger/>, na katerega se je odzval Ben Cohen v članku »From Heidegger to Gaza«, *Commentary Magazine*, 23. 7. 2014. <http://www.commentarymagazine.com/2014/07/23/from-heidegger-to-gaza/>. Omeniti velja tudi predstoječo komentirano izdajo Heideggrovih seminarjev o Heglovi *Filozofiji prava* leta 1934/35 *On Hegel's Philosophy of Right. The 1934-35 Seminar and Interpretive Essays*, edited by Peter Trawny, Marcia Cavalcante Schuback, Michael Marder, London/ New Delhi/ New York/ Sydney: Bloomsbury Academic 2014. Kot zgleda postaja potreba po komentiranih izdajah Heideggrovih del vedno večja, kljub Heideggrovemu izrecnemu navodilu, da naj *Skupna izdaja* ne vključuje komentarjev, ki bi presegali uredniške opombe.

15 Martin Heidegger, *Hölderlins Hymne »Andenken«*, GA 52, V. Klostermann, Frankfurt/M. 1982, str. 176–177.

16 Ibid., str. 127.

dejstvo, katerega skrivnost še ni bila preiščljena.«¹⁷ Ali nam ta okoliščina razkriva Heideggrovo ignoranco ali protest, puščamo odprto.

Koliko so iskreno mišljene Heideggrove besede, izrečene kmalu po drugi svetovni vojni Hannah Arendt:

»*Retten*«, rešiti, pomeni, ni le: ravno še pobegniti nevarnosti, temveč za vnaprej sprostiti v bistvo. Ta *neskončna namera* je končnost človeka. Iz nje zmore človek prestati duha maščevanja. Že dolgo mislim o tem, ker zgolj moralčna drža ne zadošča, prav tako ne poljubna izobrazba.

316

Človek mora izkusiti najnotrišnje vodstvo biti, da se lahko vzpostavi tam, kjer prestaja to, da pravičnost ni nikakršna funkcija moči, temveč žarek odrešujoče dobrote. Zgolj internacionalno in »združeno nacionalno« se še vedno zakrito hrani z nacionalnim, ki je v svojem bistvu neosvobojeno. Narodi sveta šele morajo podarjati svojo najsamolastnejšo moč v neskončno namero odrešilne dobrote, da bo človeštvo v zgodovinskem dostojanstvu doraslo poslanju biti in se bo v njej rešilo.«¹⁸

V tem bitnozgodovinskem kontekstu »... ima usoda Judov in Nemcev svojo lastno resnico, ki je naše historično računanje ne doseže«.¹⁹

Kaj bi Hannah Arendt rekla ob branju *Črnih zvezkov*? In kaj bi dejal Celan, ki je od Heideggro pričakoval, v tem pismu Arendtovi sicer naznačeno »odrešujočo besedo«. Pismo Elfride Heidegger (ki se ji pripisuje še večja zavzetost za nacionalsocialistično revolucijo kot Heideggro) Malvini Husserl, 20. 4. 1934, torej potem, ko je Heidegger že nastopil svoj rektorski mandat, ni pa še vstopil

17 Martin Heidegger, *Überlegungen (Schwarze Hefte 1931–1939)*, GA 96, V. Klostermann, Frankfurt/M. 2014, str. 127.

18 Ibid., str. 176.

19 Ibid., str. 176.

v NSDP, kaže na zavedanje in določeno obsojanje antisemitskih postopkov nove nacistične oblasti, saj izraža obžalovanje, da se je na seznamu godnih za prisilno upokožitev znašel tudi Husserlov sin Gerhard, sicer profesor prava in odlikovani borec iz prve svetovne vojne, kar bi moralo preprečiti prisilno upokožitev, pa je ni.²⁰ Vsekakor pa ima spor med Heideggrom in Husserlom druge podlage in ni bil podložen šele s Heideggrovim rektorskim angažmajem leta 1933.²¹

Seveda bi nizanje teh biografskih referenc lahko potekalo tako rekoč brez kraja in konca – v tem smislu je gotovo zanimiv tudi najnovejši intervju Hermanna Heideggra, ki je svoje starše vztrajno brani pred očitki nacionalsocializma.²² Vendar nas vse ta vtikanja in podtikanja, še posebej po izdaji *Schwarze Hefte*, prej odvedejo od, kot privedejo do srži »problematike antisemitskih stališč«, ki so očitno podane iz same ravni Heideggrovega filozofiranja, ne pa nekje pod njo. Ta raven je poljana bitnozgodovinskega mišljenja. V tem okviru seveda najbolj zbode zapis: »Vprašanje vloge svetovnega judovstva ni rasno, marveč metafizično vprašanje po načinu človečanskosti, ki *preprosto nevezana*, lahko prevzame nalogo izkoreninjenja.«²³ Tu lahko posumimo, da je Heidegger svoj »antisemitizen« zastavil na bolj koreniti in zato celo nevarnejši princip od nacionalsocialistov, ki pristajajo na rasni princip in v njen tudi pristanejo. V zvezi s tem smo zgoraj že omenili spremljajoči občutek resentimenta, duh maščevalnosti, ki pa po Heideggru, kakor je razvidno iz pisma Hannah Arendt, ne more izveneti drugače kot v dopolnitvi in hkrati sprostitvi zgodovine biti. Toda ta dopolnitev očitno pomeni neznansko zagnanost v bivajoče in stran od biti v *razliki* do bivajočega. Poudarjeno smo zapisali »v razliki«, kajti sicer smo v pasti, da bit (*Sein*) kot

20 Pisma Martin Heidegger – Hannah Arendt, prev. A. Košar, Nova revija, Letn. 18, št. 202/203 (feb.-mar. 1999), str. 176.

21 Prim. Dean Komel, *Razprtost prebivanja*, Ljubljana: Nova revija 1996, str. 15–27.

22 Herrman Heidegger, »Es war ein lieber Vater«, *Die Zeit*, 6. 3. 2014, <http://www.zeit.de/2014/11/hermann-heidegger-schwarze-hefte>.

23 Pismo Elfride Heidegger Malvini Husserl, prev. A. Košar, *Phainomena* VI /21-22 (1997), str. 231–32.

bit (Seyn) kljub Heideggrovemu poduku²⁴ še naprej razumemo zgolj v smislu identitete bivajočega, ne pa tistega, kar šele prihaja in kar že prestajamo skoz razliko biti in bivajočega: kot zgodovino biti.²⁵

Kako se v mišljenje razlike vplete resentment, ki slej ko prej izdaja neko voljo po identiteti in identificiranju, je možno vsaj okvirno razumeti iz tega, da ontološka razlika sama po sebi *nosi* celotno metafiziko in ji v tem smislu še vedno *pripada*, tudi ko se jo na podlagi mišljenja razlike skuša prevladati; zato je v zadnji konsekvenci potrebno *preboletje razlike same*. Šele tak »sentiment« lahko osvobodi od »resentimenta«.

318

Da pa to dogajanje razlike nima samo metafizičnih, pač pa tudi politične razsežnosti v *Črnih zvezkih*, napotuje sicer kratek Heideggrov namig v zvezkih, *kako metafizika prerašča v metapolitiko*. Izraza metapolitika pri Heideggru prej nisem srečal, sem ga pa sam uporabil pred približno desetletjem, ko se je sprožila intelektualna diskusija o političnih nasledkih invazije na Irak in ki se, vzpodbujena še z drugimi vojnimi dogodki, razvija še danes. Takrat sem oznako »metapolitika« uporabil, da bi opozoril na medsebojno spletenost in iz tega izhajajočo *spletko* metafizike in metapolitike, ki ji ni mogel ubežati noben od premišljevalcev 20. st., ne glede na to, ali se je postavljaj na določeno stran v spopadu ali ne, ali je

24 Še posebej bi v tem pogledu opozorili na dva zvezka skupne izdaje z naslovom *Zum Ereignis-Denken*, ki sta v *Skupni izdaji* (GA 73.1/2) izšli leta 2013, torej tik pred *Črnimi zvezki*, prav tako v uredništvu Petra Trawnyja.

25 Vanja Sutlić je bil, »gotovo eden prvih, ne samo v prostoru« bivše Jugoslavije, ki je na podlagi lastnih uvidov pokazal v to dimenzijo po Heideggeru (in Marxu) odkazanenega zgodovinskega mišljenja: prim. Dean Komel: »Sutlićevo poimanje biti i suvremenosti«, u: Ž. Paić (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja: zbornik radova povodom osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića*, Zagreb: Antibarbarus 1997. Str. 85–97.

skušal delovati politično ali apolitično.²⁶ Heidegger, ne le da ji ni ubežal, marveč jo je dobesedno hotel neposredno izruvat iz »tubiti«, kakor kaže zapis iz časa rektorata: »*Metafizika tubiti* se mora po svojih najbolj notranjih vezeh poglobiti in razširiti v *metapolitiko naroda*.«²⁷ Prav na osnovi Heideggrovega primera je tudi jasno, da *znotraj* metapolitične mahinalne volje filozofskega izjavljanja ni mogoče ločevati od političnega ali ideološkega; s stopnjevanjem *lika*, vzetega v smislu jüngerjevske totalne mobilizacije, izgine tudi sicer zgovorna *razlika* med njima. Pod diktaturo metapolitike brezpogojno prehajamo od govora samega k učinkom govora, kar omogoča tudi napredek politične propagande. Ne glede na to, koliko ji nujno (v smislu »nuje breznunosti«) podležemo ali ne, preostaja ne le izziv, marveč predvsem *poziv filozofije*, da se vzpostavlja kot govor po sebi, ne pa zgolj kot kak njegov učinek.

26 Dean Komel, »Metapolitika, metapolitika«, prev. M. Rapo, *Filozofska istraživanja*, god. 24, sv. 2 (2004), str. 621–633. Na te moje kot tudi sorodne refleksije Maria Kopića (prim njegovo, *Proces Zapadu*, Dubrovnik: Art radionica Lazareti: 2003) se je odzval Marijan Krivak v prispevku; »Kaj je metapolitika«, prev. M. Mihelič, *Nova revija*, Letn. 24, št. 277/278/279 (2005), str. 228–238. Istočasno je pojem metapolitike v več svojih tekstih razgrinjal Žarko Paić; horizontu »metapolitike« se posveča tudi v svojem nedavno teoretsko široko zastavljenem delu *Sloboda bez moći. Politika u mreži entropije*, Udruga Bijeli val, Zagreb 2013.

27 Martin Heidegger, *Überlegungen (Schwarze Hefte 1931–1939)*, GA 96, Frankfurt/M. 2014, str. 243.
